

Ролята на политическите партии в България.

Думата партия има латински произход (pars означава част).

Първите политически партии, известни на историята, са възникнали в Древна Гърция. Това са били сравнително малобройни и тесни по своя състав групировки, които не са се отличавали с устойчивост и не са били оформени организационно в съвременния смисъл на този термин. Те са изразявали главно интересите не толкова на различните класи, колкото на различните течения вътре в робовладелската класа. Само такъв вид партии са съществували и в Средновековието. Но те не са играли, а и не са могли да играят някаква по-значителна роля в общество с деспотични, абсолютистки форми на политическо устройство.

Политическите партии в съвременния смисъл на думата са възникнали за първи път в Европа, а след това и в другите части на света в пряка връзка с революциите, които охарактеризират тези отминали епохи. По-късно с появата на парламентите и парламентаризма като форми на организация и осъществяване на държавната власт партиите продължават да се развиват. Исторически обусловеното класово разслояване на обществото и задълбочаването на социалните противоречия, въвличането на все по-широки маси

А. Политическият живот в княжество България

1. Либерална партия. Води своето начало от либералното течение, обособило се из средата на мнозинството депутати, участващи в работата на УС в Търново (дн. гр. Велико Търново) (февруари 1879). Възглавяват го Драган Цанков, Петко Каравелов и Петко Рачов Славейков. Др. Цанков и П. Р. Славейков са изтъкнати дейци от епохата на Българското възраждане с голям принос в борбата на българския народ за извоюване на църковна независимост и утвърждаване на новобългарската просвета. П. Каравелов се ползва с уважение заради заслугите на неговия по-голям брат Любен Каравелов в националноосвободителното движение на българския народ, както и заради личния му принос по време на Освободителната война (1877–1878).

Благодарение на енергичната дейност на това течение УС изработва за Княжество България една от най-демократичните за онова време в Европа конституции.

2. Консервативна партия. Както и Либералната, тя води своето начало от течение под същото име, обособило се по време на УС от 1879 г. Негови лидери са д-р Константин Стоилов, Григор Начович, Димитър Греков, д-р Георги Вълкович, Иван Хаджиенов и др. Към тях се присъединяват и част от висшите духовници в лицето на русенския митрополит Григорий Доростолочервенски, варненско-преславския митрополит Симеон и др.

Социалният състав на КП включва българските чорбаджии от селата и заможните градски търговци. Поради тяхната малобройност в началото броят на привържениците на това течение не е особено голям. Това обаче не пречи на консерваторите да разгърнат активна дейност още на първите заседания на УС. Те се опитват да наложат на Княжеството една «олигархическа конституция». Внесеният от тях проект предвижда установяването на силна монархическа власт, упражнявана от бъдещия български владетел с помощта на тесен кръг от имуществено състоятелни и високообразовани и опитни граждани. Те предлагат и създаването на двукамарен парламент и не крият възгледите си за ограничаване свободата на словото, печата, събранията и сдруженията.

Що се отнася до външнополитическия курс на Княжеството, между водителите на консерваторите няма единомислие. Част от тях, като Гр. Начович, Д. Греков, д-р Г. Вълкович и др., се обявяват за ориентиране на България към сближение със западноевропейските държави и най-вече с Австро-Унгария, Германия, Англия, Франция и Италия. Другата група, в която влизат епископ Климент, Марко Балабанов, Тодор Бурмов, Тодор Икономов и др., се застъпва за насочване на външната политика на Княжеството към Русия. Тази група е доминираща сред консерваторите още по времето на УС.

Консерваторите, както и либералите, също не преустановяват своята дейност след закриването на УС. И те започват издаването на свой печатен орган — в. «Витоша» (1879–1880), а паралелно с него и в. «Български глас», който излиза от 1879 до 1883 г.

Б. Политически партии в Източна Румелия

1. Либерална (казионна) партия. Макар и оставена в пределите на Османската империя от Берлинския конгрес (1878), благодарение на автономните права, които получава от същия този конгрес, Източна Румелия започва свой самостоятелен политически живот. Поради специфичните условия, в които е поставена областта, вниманието на живеещото в нея българско население (преобладаващо по своята численост над останалите народности групи)

е насочено повече към външнополитическите проблеми и най-вече в отстояване на нейния български облик. По тази причина неговият главен стремеж е във върховните законодателни и изпълнителни органи да влязат преди всичко представители на българската народност без оглед на техните политически разбирания. Тази задача е постигната. В проведените през октомври 1879 г. избори за Областно събрание мнозинството от избраните в него депутати са българи. В състава на първия Постоянен комитет, формиран на 10 декември с. г., са включени също само българи. Непримириемостта към решенията на берлинския диктат и присъединяването на областта към Българското княжество остава и занапред определяща линия в политическия живот на Източна Румелия. За практическото реализиране на тази задача се оформят две течения, които по примера на политическите групировки в Княжеството възприемат и техните наименования — Либерална и Народна (Съединистка) партия.

Водачи на Л(К)П са д-р Георги Странски, д-р Стоян Чомаков, Георги Бенев, Иван Салабашев, Калчо Хаджикалчов, Иван Хаджипетров, Тодор Кесяков и др. Укрепването ѝ в организационно отношение започва от пролетта на 1881 г., когато след държавния преврат в България тук пристигат водачите на ЛП от Княжеството — П. Каравелов и П. Р. Славейков, както и някои от техните най-близки сподвижници, като Захари Стоянов, Иван П. Славейков и др.

2. Народна (съединистка) партия. И тя води своето начало от 1881 г., когато се провеждат изборите за Областно събрание. В организационно отношение започва да укрепва едва през 1883 г., когато са приети нейната програма и устав. Лидери на Н(С)П са Иван Евстратиев Гешов, д-р Христо Стамболски, Михаил Маджаров, Георги Янкулов и др. В нея се включват и някои от бившите участници в националноосвободителното движение на българския народ през 60–те и 70–те години на XIX в., като Михаил Греков, д-р Георги Миркович и др., а така също и писателите Константин Величков и Иван Вазов. Тя се ползва с подкрепата на главния секретар на областта Гаврил Кръстевич, заемал този пост от 1879 до 1884 г. Основни цели, залегнали в нейната програма, са запазването на политическата автономия на Източна Румелия, на нейния български облик, както и подготовката за присъединяването на областта към Княжество България. В началото на 1884 г. във връзка с назначаването на новия главен управител на областта Н(С)П организира акция за присъединяването на Източна Румелия към Княжество България. С този си акт, макар и завършил с неуспех, партията укрепва своите

позиции сред местното население и спечелва новите избори за Областно събрание. Заставайки начело на управлението на областта, тя веднага изоставя съединисткия си идеал и с това предизвиква силно разочарование сред българите в Източна Румелия. По тази причина получава и прозвището «лъжесъединистка». Съществува до съединението на Източна Румелия с Княжество България. Нейни печатни органи са в. «Марица» (1878–1885), в. «Народний глас» и в. «Съединение» (1882–1886).

А. Политически партии в България от Съединението до края на Първата световна война

1. Народнолиберална (Стамболова) партия. Съединението на Източна Румелия с Княжество България поставя началото на нов период в политическото развитие на страната. Той се характеризира с ускорено развитие на икономическия живот, в резултат на което започва и по-бързо разслоение сред българското общество. Това на свой ред предизвиква и появата на нови политически партии. Една от тях е НЛ(С)П. Тя се обособява от средата на онази част от ЛП, която след разцеплението от 1883 г. е възглавена от П. Каравелов. Нейният лидер Стефан Стамболов е един от видните дейци на старата ЛП, който взема активно участие в обществено-политическия живот на Княжеството още от първите години на неговото съществуване. Историческият акт на Съединението го заварва на високия държавен пост председател на IV ОНС.

Разочарован от отношението на официалната руска политика спрямо Съединението, той не желае повече да следва традиционната проруска външна политика на ЛП, направлявана от П. Каравелов и П. Р. Славейков.

През седемгодишното управление на правителството на Стамболов НЛ(С)П е най-силната политическа партия в страната. Тя печели мнозинството от гласовете (с познатите средства на управляваща партия) в изборите за V ОНС (1887), VI ОНС (1890) и VII ОНС (1893).

2. Либерална партия (Радослависти). Както НЛ(С)П, така и тя води своето начало от старата ЛП на П. Каравелов и П. Р. Славейков. Неин лидер е д-р В. Радославов. Както Ст. Стамболов, така и той взема дейно участие в обществено-политическия живот на следосвобожденска България, достигайки дори до министър-председателски пост (август 1886–юни 1887 и юли 1913–юни 1918).

Първоначално е деец на партията на П. Каравелов и П. Р. Славейков, но след събитията около преврата и контра-преврата от август 1886 г. минава на страната на Ст. Стамболов.

Приятелството между двамата дейци продължава до момента, докогато д-р В. Радославов възглавява правителството (юни 1887). Огорчен от принудителната си оставка, поискана от Регентския съвет (разбирай: Ст. Стамболов), той скъсва отношенията си с дотогавашния си политически шеф и заедно с група свои съмишленици образува нова самостоятелна партия под името ЛП(Р). От 1888 г. започва да излиза и нейният печатен орган — в. «Народни права».

3. Младолиберална партия — създадена през април 1904 г. от група съмишленици на Димитър Тончев. По своите идейни разбирания не се отличава по нищо от радославистите и е твърде близка до стамболовистите. Във вътрешната политика ратува за по-бързо икономическо развитие на страната чрез държавно покровителстване на най-важните промишлени отрасли. Във външната политика се придържа към по-тясното обвързване на страната със западноевропейските велики сили и най-вече с Австро-Унгария и Германия.

Поради близката си идейна насоченост с радослависти и стамболовисти тя няма възможност да се разгърне върху по-широка социална база, поради което през първото десетилетие на XX в. е една от най-малочислените политически групировки в страната.

Като участник в коалиционния кабинет на д-р В. Радославов (юли 1913–юни 1918) МЛП носи отговорност за въвличането на България в Първата световна война и за последвалата втора национална катастрофа.

4. Народна партия — известна още и като **Народняшка партия**. Образувана след правителствената промяна от 19 май 1894 г. от новия министър-председател д-р К. Стоилов. В състава ѝ влизат бивши дейци от старата КП от Княжеството и на бившата Н(С)П от Източна Румелия. Получава подкрепата на най-богатите търговски и банкерски фамилии в страната — Гешови, Бурови, Губиделникови, Яблански и др.

В областта на вътрешната и на стопанската политика програмата на НП твърде малко се отличава от тази на останалите политически групировки в страната. Тя също е за бързо и модерно развитие на стопанския живот и за покровителстване на родната индустрия и занаяти. Що се отнася до външната политика, НП, без да подценява контактите на страната със западноевропейските държави, се обявява и за по-близки отношения с Русия. Тези нейни

програмни виждания залягат в основата на вътрешната и външната политика на правителството ѝ, управлявало страната от май 1894 до януари 1899 г.

5. Прогресивнолиберална партия. Води своето начало от цанковисткото крило, отцепило се от старата ЛП в Княжеството през 1883 г. Социалният ѝ състав е твърде пъстър, но преобладават повече средни и дребни селски и градски собственици. По-късно, особено в годините, когато е управляваща, привлича в своите редове и лица от по-заможните слоеве на страната. Тя е най-русофилската партия в България през периода от Освобождението до 1944 г.

От съществено значение за организационното ѝ укрепване през първите години на самостоятелното ѝ съществуване е обстоятелството, че стои начело на управлението на страната през 1883–1884 г. Тя посреща с радост съединението на Източна Румелия с Княжество България. Нейните членове и съмишленици участват и в защита на отечеството ни по време на Сръбско-българската война (1885). В същото време цанковистите и най-вече техният шеф не крият отрицателното си отношение към контрапреврата от август 1886 г. и завръщането на княза в страната. Подобна е и тяхната позиция към управлението на Регентството най-вече заради неговия външнополитически курс, довел до прекъсване на отношенията на България с Русия през ноември 1886 г.

Подложен на преследвания и малтретирания, Др. Цанков е принуден да емигрира. Установява се в Русия, където остава чак до падането на първия стамболовистки режим (1894). През този сравнително продължителен период той следи внимателно развоя на политическите събития в България. Но партията му през това време на практика преустановява дейността си като самостоятелна политическа сила. Ето защо първата грижа на Др. Цанков след завръщането му в родината е незабавно да възстанови нейните редове.

Навлизайки в пределна възраст, през 1897 г. Др. Цанков отстъпва шефския си пост на своя по-млад последовател д-р Ст. Данев. Около него се групира и оформилото се политическо ядро на партията в лицето на Александър Людсканов (зет на Др. Цанков), Михаил Сарафов, проф. Петър Абрашев, Александър Радев и др. Но след тази си стъпка старият политически деец не напуска веднага обществената арена и продължава да играе видна роля както в живота на своята партия, така и на страната.

На състоялия се през ноември 1899 г. конгрес на партията тя е преименувана в ПЛП и запазва това си име до края на Първата световна война.

6. Демократическа партия. Неин предшественик е крилото на крайните либерали от старата ЛП, възглавявано от П. Каравелов и П. Р. Славейков, което остава в редовете на тази партия след отцепването от нея на крилото на умерените либерали с лидер Др. Цанков.

Първоначалният социален състав на каравелистите е предимно от дребни и средни селски и градски собственици, които се борят за ненарушаване на демократичния дух на Търновската конституция, ратуват за бързо развитие на стопанския живот на страната и са за близки отношения на България с Русия.

В каравелисткото крило остава по-голямата част от членовете и съмишлениците на ЛП. След изборната победа в парламентарните избори за IV ОНС (1884) то застава начело на управлението на страната. Неговият лидер е назначен за министър-председател.

Възглавяваното от него правителство подкрепя, макар и след известни колебания, историческия акт на съединението на Източна Румелия с Княжество България и организира отбраната на отечеството от агресията на Сърбия през ноември 1885 г.

През януари 1903 г. П. Каравелов умира и за нов лидер на ДП е издигнат Александър Малинов. В централното ръководство на партията продължават да участват най-близките съратници и другари на нейния основател, като Михаил Такев, Рашко Маджаров, Никола Мушанов, Андрей Ляпчев, Христо П. Славейков и др.

7. Радикалдемократическа партия. Една от по-младите политически формации в страната, образувана през 1905–1906 г. след напускането на група млади демократи от ДП начело с Н. Цанов и Т. Г. Влайков.

Социална база — средни и дребни собственици от градовете и селата, предимно занаятчии и земеделски стопани, и част от държавните служители, учители и пр.

До войните от 1912–1913 г. е твърде малочислена по своя членски състав и съмишленици. Това не ѝ попречва да участва активно в обществено-политическия живот на страната. Посреща с радост обявяването на независимостта на България през есента на 1908 г., но

решително се противопоставя на укрепването на монархическия институт. Открито се обявява против царската титла на Фердинанд.

РДП ратува за националното обединение на българския народ, но желае това да стане не по военен път, а чрез осъществяването на идеята за Балканска федерация. Още по-категорична е позицията на партията против въвличането на България в Първата световна война и особено на страната на Австро-Унгария и Германия.

8. Български земеделски народен съюз. Политическа организация на българското селячество.

Идеята за организирано земеделско движение в България възниква още в началото на 90-те години на XIX в., но към практическото ѝ осъществяване се пристъпва едва в края на миналия век. Учредителният конгрес на съюза е свикан в последните дни на декември 1899 г. в гр. Плевен. Избрано е централно ръководство начело с Янко Забунов.

Първоначално организацията има професионално-икономически характер. Това обаче не ѝ пречи да се включи в борбите на селското население против тогавашния радославистки режим и особено срещу неговите опити за възстановяване на натуралния десятък. БЗНС участва и в парламентарните избори за XI ОНС (януари 1901).

Важна стъпка в идейното избистряне на съюза е направена по време на Третия му конгрес (1902), когато е взето решение за превръщането му в политическа партия.

От 1904 г. като идеолог и водач на съюза постепенно се утвърждава младият Александър Стамболийски. Той разработва и първата програма на БЗНС, приета от неговия VII конгрес (1905).

Тъй като по здравословни причини Я. Забунов е принуден да се откаже не само от ръководството на съюза, но и изобщо от всякаква обществено-политическа дейност, за председател на централното ръководство на БЗНС е издигнат Димитър Драгиев — един от пионерите на организираното земеделско движение в България. На него именно БЗНС дължи най-много за своето организационно развитие и укрепване в периода до войните от 1912–1913 г.

9. Българска социалдемократическа партия. Първоначалното наименование на марксистката партия в България, учредена на Бузлуджанския конгрес през 1891 г. Изразител на икономическите и политическите интереси на наемните работници в страната. Изповядва идеите на социализма.

След неколкогодишна дейност в разпространение на марксизма от Димитър Благоев, Евтим Дабеv, Никола Габровски, Янко Сакъзов и др. социалисти се стига до извода, че и в България са на зрели условията за основаване на социалистическа партия. Първият опит е предприет през пролетта на 1891 г. в Търново (дн. Велико Търново), но завършва без успех. Д. Благоев и другите инициатори на идеята не се отчайват и на 20 юли с. г. свикват нова сбирка на старопланинския връх Бузлуджа. На нея присъстват представители на социалистическите дружинки от Търново, Габрово, Сливен, Стара Загора, Казанлък и др. Против сбирката се противопоставят единствено севлиеvските социалисти, които представят и женевската студентска социалистическа група, и казанлъшката дружинка, макар че, както се отбеляза, и тя изпраща свой делегат на нея. От присъстващите 15 делегати 12 подкрепят предложението на Д. Благоев и Н. Габровски за обединяване на съществуващите социалистически дружинки в страната в една политическа партия, наречена БСДП, с обща програма и устав. За образец на програмата на БСДП са взети програмите на работническите партии във Франция и Белгия. Максималните цели, които си поставя БСДП, е подготовката на наемните работници в България за участие в бъдещия «социалистически преврат». Програмата на партията съдържа и минимални искания, изразяващи непосредствените интереси на работниците в нашата страна — пълна политическа свобода, всеобщо и пряко изборително право и пр.

10. Българска работническа социалдемократическа партия — наименование на марксистката партия в България след сливането на БСДП и БСДС.

Разединени, двете организации и особено БСДП виждат, че не могат да постигнат желаното от тях влияние в обществено-политическия живот на страната. Поради това именно съюзистите са тези, които първи повдигат въпроса за обединение с партистите (привържениците на БСДП — б. а. М. К.). Първоначално Д. Благоев и неговите последователи не са склонни да приемат направеното им предложение за обединение на двете организации. Впоследствие обаче се съгласяват с него и на 10 февруари 1894 г. е подписано съглашение между БСДП и БСДС за сливането им в една обща партия, наречена БРСДП. По-късно Д. Благоев оценява направената в тази насока стъпка като голяма грешка, тъй като

бившите съюзиисти задълбочават още повече своите разбирания в противовес на схващанията на партистите, които строго се придържат към учението на Карл Маркс и Фридрих Енгелс и техните ученици — лидерите на Втория интернационал — Карл Кауцки, Георгий Плеханов, Август Бебел, Жул Гед и др.

11. Българска работническа социалдемократическа партия (тесни социалисти) —

наименование на политическата групировка на Д. Благоев и неговите следовници от съществуващата до лятото на 1903 г. БРСДП. Продължава своите контакти с Втория социалистически интернационал и взема дейно участие в международното работническо и социалистическо движение.

За непосредственото ръководство на икономическите борби на наемните работници по нейна инициатива през 1904 г. се полагат основите на Общия работнически синдикален съюз (ОРСС). През 1912 г. БРСДП (т. с.) създава и своя младежка организация. Води непрестанна борба против всякакви опити за отклонение от основните организационни и идейни принципи. Това довежда до изключване на течението на анархолибералите, обособило се като интелегентскоиндивидуалистична центристка група през 1905 г. с лидери Никола Харлаков и Георги Бакалов. През 1908 г. БРСДП (т. с.) се очиства и от течението на прогресистите, начело на което застават д-р Никола Сакаров, Койка Тинева и др. От този момент до 1919 г. партията на тесните социалисти запазва единни своите редове. Нейният организационен живот е прекъснат по време на войните от 1912–1913 г. След Междусъюзническата война тя също предприема действия за възобновяване на своите организации и групи и изграждането на нови такива.

БРСДП (т. с.) е за национално обединение на българския народ, но не одобрява пътя за неговото разрешаване, възприет от монарха и коалиционното правителство на народняците и прогресивните либерали. Тя вижда решаването на българския национален въпрос в рамките на изграждането на Балканската федерация.

12. Българска работническа социалдемократическа партия (широки социалисти) —

първоначалното наименование на социалдемократическата групировка, възглавявана от Я. Сакъзов, Е. Дабев, К. Бозвелиев и пр., след отстраняването ѝ от БРСДП от привържениците на Д. Благоев през лятото на 1903 г. Веднага след това тя се обособява като самостоятелна

политическа партия. Също се смята за съставна част от международното работническо и социалистическо движение. Поддържа редовни контакти с Втория социалистически интернационал. Подобно на БРСДП (т. с.) и тя става инициатор за изграждане на своя синдикална организация и пр.

Социална база: наемни работници, дребни и средни прослойки — главно сред градското население. С определено влияние сред учителството и част от държавните служители — телеграфопощенци, железничари и др.

След присъединяването на прогонените от БРСДП (т. с.) течения на анархолибералите и прогресистите към нея започва да се нарича официално БРСДП (о) (1908).